

Људска права у међународним конвенцијама које је ратификовала Југославија

УДК 341.231.14

Тихомир М. Стојановић, пуковник

Уградњом пактова и конвенција наведених у чланку у законодавство СР Југославије и стриктним и законитим поступањем службених органа постиже се поштовање људских права и људске личности, и остварује људско достојанство. Уставом СР Југославије (чл. 19 и 68) јамчи се поштовање слободе, права и дужности човека и грађанина. Јер, људска личност, као комплексан појам и производ човековог друштвено-историјског развитка као генеричког бића, које карактеришу свест, друштвеност, стваралачка способност и рад као сврсисходна делатност, може бити свестрано развијена само ако је једнака и ако остварује личне слободе. Људску личност треба штитити и поштовати у свим ситуацијама, укључујући и оне када је човек у сукобу са друштвом, односно законом. Поступак – кривични, прекршајни или неки други – налаже да се људска личност поштује у свим ситуацијама у којима је човекова слобода ограничена.

Спровођењем наведених пактова и конвенција постиже се поштовање и остваривање људског достојанства (термин изражава човекову част, углед и личне вредности, затим заслуге, понос, уважавање и поштовање човекове личности). Уставноправни систем СР Југославије обезбеђује поштовање људског достојанства у кривичном и сваком другом поступку. Основно је да се са човеком, ма колико се огрешио о друштвена правила, не сме поступати као са обесправљеном личношћу. Наиме, кривац треба да буде кажњен према закону, у прописаном поступку, али његова људска личност и достојанство морају да буду очувани. У случају осуде и казне, само личност која је сачувала своје људско достојанство може да се врати друштву као његов користан члан. Казна не може и не сме да буде одмазда, а човек у односу са влашћу мора да буде обезбеђен од свих видова малтретирања којима може бити изложен.

Област људских права захтева још много напора у обликовању унутрашњих прописа и, посебно, у њиховој свакодневној конкретной примени. Предстојеће ревизије кривичног, управног, радног, прекршајног и других права у СР Југославији омогућавају свестрану уградњу одредаба наведених пактова и конвенција у унутрашње право и потпуно остварење људских права.

Људска права се регулишу не само уставом и законима појединих држава већ и бројним међународним актима, на основу којих се омогућају надзор и контрола њиховог остваривања. Од њих су најзначајније *Повеља Организације УН из 1945. године* и *Општа декларација УН о правима човека*, коју је 10. децембра 1948. усвојила Генерална скупштина Уједињених нација. Међутим, Општа декларација нема непо-

средњу правну снагу, већ садржи заједничке стандарде, који се конкретизују кроз мултилатералне конвенције којих су државе чланице обавезне да се придржавају.

Од бројних међународних конвенција које се односе на веома широку област људских права, Југославија је, између осталог, ратификовала: Међународни пакт о грађанским и политичким правима; Међународни пакт о економским, социјалним и културним правима; Међународну конвенцију о елиминисању свих облика расне дискриминације и Конвенцију против тортуре и других сурових, нељудских или понижавајућих казни и поступака.

Међународни пакт о грађанским и политичким правима

Међународним пактом о грађанским и политичким правима¹ утврђују се обавезе чланица да признају права која се пактом предвиђају. У првом делу Међународног пакта о грађанским и политичким правима проглашава се право свих народа на самоопредељење. На основу тог права народи слободно уређују свој политички положај и слободно спроводе свој привредни, друштвени и културни развој. Државе чланице тог пакта, укључујући и оне које су одговорне за управљање несамоуправним територијама и територијама под старатељством (територија под старатељством више нема), дужне су да олакшају остваривање права народа на самоопредељење и да поштују то право према одредбама Повеље Уједињених нација. У основи, ради се о праву свих народа и нација света да самостално одлучују о својој судбини (право на стварање независне националне државе, право на уједињење са другим народима, право на економско самоопредељење и право на избор друштвеног и политичког уређења), које је једно од основних принципа савремених међународних односа и једно од основних начела међународног права.

Политички принцип права народа на самоопредељење прокламовала је буржоазија у борби за укидање феудалног друштвеног уређења. Пошто се капиталистичко друштвено уређење стабилизovalo, право на самоопредељење тумачено је као право развијених нација трговачког и индустријског капитала. Народноослободилачки покрети, шездесетих година 20. века, дали су нови садржај том праву, повезујући покрете са националним и колонијалним питањем, а право народа на самоопредељење претворено је у међународно политичко питање.

На почетку Другог светског рата, да би се мобилисале масе у борби против сила Осовине, прокламовано је право народа на самоопредељење у Атлантској повељи (1941. година). Оно је унето у Повељу УН (чл. 1 и 55), чиме је створена правна основа тог права као универзалног принципа међународних односа и једног од основних начела међународног права. У владавину колонијама уведен је нови елемент међународне контроле (Декларација о несамоуправним територијама, Међународни систем старатељства).

¹ Закон о ратификацији тог пакта објављен је у „Службеном листу СФРЈ“, бр. 7/71.

Били су потребни значајни напори да се право народа на самоопредељење оформи као међународно правно правило. У вези с тим, посебно је значајно уношење права народа на самоопредељење у нацрт пактова о људским правима (чл. 1): „1. Сви народи имају право на самоопредељење. На основу овог права они слободно одређују свој економски, социјални и културни развитак. 2. Народи могу у свом сопственом интересу, слободно располагати својим природним богатствима и изворима. . . Ни у ком случају народ не може бити лишен својих средстава опстанка. 3. Све државе потписнице пакта укључујући и оне које су одговорне за управу под старатељством подржаваће остваривање права народа на самоопредељење у сагласности са одредбама Повеље“. Ниједна чланица ОУН није гласала против те формулације. У Декларацији о давању независности колонијалним земљама и народима (1960. година) прокламује се право народа на самоопредељење.

Једно од основних, у науци још неразјашњених питања јесте дефинисање субјекта права народа на самоопредељење, тј. одређивање појма шта је „нација“, „народ“. И поред компликованости тог питања, антиколонијалне силе се с правом боре за признање тог права не чекајући на дефинисање његових субјеката. У Уједињеним нацијама, у вези с уношењем права народа на самоопредељење у нацрт пакта о праву човека, појавила се теза о праву народа на самоопредељење као индивидуалном праву. Коначно, у Међународном пакту о грађанским и политичким правима, у првом делу, проглашено је право свих народа на самоопредељење. Примена тог права утиче на целокупно међународно право, посебно на институте тзв. класичног међународног права, са којима долази у сукоб (поштовање неравноправно закључених међународних уговора, стечених права у бившим колонијама и зависним земљама, правила о сукцесији држава и влада, о међународној одговорности држава), из чега настају нове правне обавезе – мирољубива политика, принцип једнакости великих и малих држава итд.

У Декларацији УН, усвојеној на 25. заседању Генералне скупштине УН (1970. година), налази се и „принцип једнаких права и самоопредељења народа“. На међународној конференцији о људским правима, одржаној у Техерану априла и маја 1968, усвојена је резолуција о „значају универзалног остварења права народа на самоопредељење и брзог давања независности колонијалним земљама и народима за ефикасно гарантовање и поштовање људских права“. Генерална скупштина УН, на 24. заседању, одлучила је да обави преглед остварења права на самоопредељење. На следећем заседању, закључила је да је присвајање и задржавање територија у супротности с правом народа на самоопредељење и да представља грубо кршење Повеље УН. Истовремено, осудила је владе које не поштују то право народима, посебно право на самоопредељење народа тадашње Јужне Африке.

То право постало је основа савремених међународних права, које не може ограничавати ниједно друго начело. У дефиницији УН о агресији каже се да ништа не би смело нанети штету праву на самоопре-

дељење, слободу и независност народа који су тог права силом лишени и на које упућује Декларација о начелима међународног права која се тичу пријатељских односа међу државама према Повељи УН, нарочито народа у колонијалним, неоколонијалним и расистичким режимима или другим облицима стране власти, као и права тих народа да се боре и да траже и добију подршку према начелима Повеље и наведеној декларацији. Тим делом наведеног пакта нарочито је манипулисано у случају претходне Југославије, тако да је неким народима (Словенци, Хрвати, Македонци, муслимани) признато право на самоопредељење, док то право ни случајно није признато Србима, који су имали стално пребивалиште (по рођењу) у тим републикама. Такав однос светских силника (Немачка, САД, Ватикан...) означава „црну еру“ у међународним односима.

У другом делу Пакта све државе чланице се обавезују да поштују и гарантују свим лицима која се налазе на њиховој територији и која потпадају под њихову јурисдикцију права призната тим пактом без икаквог разликовања и без обзира на расу, боју, пол, језик, вероисповест, политичко и свако друго убеђење или друге околности, као и да гарантују право жалбе због повреда права признатих тим пактом. Могућност за предузимање мера које одступају од обавеза предвиђених тим пактом постоји у случају да изузетна општа опасност угрози опстанак нације и да је то објављено службеним актом, и то само у обиму у којем то стање захтева. Те мере не смеју имати за последицу дискриминацију засновану само на раси, боји, полу, језику, вери или друштвеном пореклу и не могу се односити на одступање од неких одредаба Пакта.

Трећим делом Пакта (чл. 6 до 27) предвиђају се грађанска и политичка права која су државе чланице дужне да поштују и гарантују свим лицима која се налазе на њиховој територији или потпадају под њихову надлежност. Та права су:

– *Право на живот.* Проглашавањем да свако људско биће има право на живот и да то мора да буде законом заштићено, као и да нико не може произвољно да буде лишен живота, Пактом се постављају ограничења у вези с изрицањем смртне казне и њеним извршењем.

– *Забрана мучења или свирепих, нехуманих или понижавајућих казни или поступака.* У основи, та забрана је облик заштите физичког интегритета личности. Посебно је забрањено подвргавање неког лица медицинским или научним огледима без њиховог слободног пристанка.

– *Забрана ропства и трговине робљем.* Поред одређивања да се нико не може држати у ропству и потчињености, Пактом се забрањује свака трговина робљем, као и присилан и обавезан рад, изузев обавезног рада лица која се налазе на издржавању казне, казне присилног рада и обавезне службе у одређеним околностима.

– *Забрана произвољног хапшења или притварања.* Проглашавањем права на слободу и безбедност личности, Пактом се одређује да нико

не може бити самовољно хапшен или притваран и да нико не може бити лишен слободе осим из разлога и сходно поступку који је предвиђен законом, а предвиђа се и минимум гаранција које се морају пружити ухапшеном лицу (обавештење о разлозима за хапшење и о оптужби, предавање у најкраћем року суду и другој власти овлашћеној да обавља судску функцију, право на жалбу и на њено решавање у кратком року, као и право на накнаду због незаконитог хапшења или притварања).

– *Поступање са лицима лишеним слободе.* Пактом се обавезује на хумано поступање са сваким лицем лишеним слободе и на поштовање достојанства људске личности, као и на одвајање окривљених од осуђених лица и малолетних од пунолетних лица за време лишења слободе. Такође, прописује се да циљ казненог режима треба да буде преваспитање осуђених лица и њихово поновно укључивање у друштво.

– *Забрана затварања због неизвршења уговорне обавезе.* Пакт садржи одредбу којом се прописује да нико не може бити затворен једино из разлога што није у стању да изврши уговорну обавезу (односи се на забрану дужничког затвора који наш правни систем не познаје).

– *Слободно кретање.* Право је сваког лица које се легално налази на територији једне државе, да се у њој слободно креће и да слободно изабере своје место становања, као и да напусти било коју земљу, укључујући и своју. Исто тако, према одредби Пакта, нико не може бити самовољно лишен права да уђе у своју властиту земљу. Наведена права могу бити ограничена само законом, ако је то потребно ради заштите националне безбедности, јавног поретка, јавног здравља или јавног морала или права и слободе других лица и у складу с другим правима признатим тим пактом. Исто тако, нико не може бити самовољно лишен права да уђе у своју властиту земљу.

– *Заштита странаца од неоснованог протеривања.* Према одредбама тог пакта, странац који се легално налази на територији државе чланице Пакта може бити протеран само ради спровођења одлуке донете на основу закона и, осим ако се томе не противе нужни разлози националне безбедности, мора да има могућност да наведе разлоге свог протеривања, као и да његов случај разматра надлежна власт, ради чега ће имати заступника.

– *Једнакост пред судовима.* Чланом 14 Пакта утврђено је да су сви једнаки пред судовима, као и да свако лице има право да о његовом случају буде расправљано правично и јавно пред надлежним, независним и непристрасним судом, установљеним на основу закона. Јавност се може искључити у току целог поступка или дела суђења у интересу морала, јавног поретка или националне безбедности, када је то у интересу приватног живота страна у спору, или уколико суд то сматра апсолутно неопходним (када би због посебних околности случаја јавност шкодила интересима правде). Међутим, свака пресуда донета у кривичним или грађанским стварима треба да буде јавна, изузев ако због интереса малолетника треба да буде другачије, или се поступак тиче брачних спорова или старатељства над децом.

– *Презумција невиности.* Свако ко је оптужен за кривично дело има право да буде сматран невиним све док се његова кривица на основу закона не докаже.

– *Једнако право свих оптужених на одређена јемства.* Свако ко је оптужен за кривично дело има једнако право на следеће јемство: да буде у најкраћем року, на језику који разуме, обавештен о природи и разлозима оптужбе против њега; да има довољно времена и олакшица на располагању за припрему своје одбране и за општење с браниоцем по свом избору; да му буде суђено без непотребног одуговлачења; да буде присутан на суђењу и да се брани сам или уз помоћ правног заступника по свом избору, а ако нема правног заступника, да буде обавештен о свом праву да га има или, кад то интерес правде захтева, да му се постави бранилац по службеној дужности, без плаћања трошкова ако нема довољно средстава да га плати; да испитује или да издејствује испитивање сведока оптужбе и да постигне да буду саслушани сведоци у његову корист под истим условима као и сведоци оптужбе; да добије бесплатну помоћ тумача ако не разуме или не говори језик који се употребљава у суђењу, и да не буде приморан да сведочи против себе самог или да призна кривицу. Свако ко је оглашен кривим за кривично дело има право да његову кривицу и осуду размотри виши судски орган у складу са законом.

Принцип законитости у одређивању кривичних дела и прописивању кривичних санкција. У Пакту се проглашава да нико не може бити осуђен због дела или пропуста који нису били кривично дело према домаћем или међународном праву у тренутку када су почињени и да се не може изрећи казна која је већа од оне која би се применила у тренутку када је кривично дело почињено. Ако се после чињења кривичног дела законом предвиди лакша казна, кривац треба да се користи тиме. Пактом се допушта суђење или кажњавање и због дела или пропуста који су сматрани кривичним делом у тренутку када су почињени према општим принципима права које признаје међународна заједница.

– *Правни субјективитет.* Тај пакт садржи одредбу да свако има право да му се призна на сваком месту правни субјективитет, и то је обавеза свих држава чланица.

– *Заштита приватног живота, породице, стана, преписке, части и угледа.* Прописујући да нико не може бити предмет самовољних и незаконитих мешања у његов приватни живот, његову породицу, његов стан или његову преписку, нити незаконитих повреда његове части или угледа, Пактом је одређено да свако лице има право на законску заштиту од таквих мешања или повреда.

– *Слобода мисли, савести и вероисповести.* Проглашавањем да свако лице има право на слободу мисли, савести и вероисповести, у Пакту се дефинише право које подразумева слободу исповедања вере или убеђења по свом избору, као и слободу да се та вера или убеђење испољава појединачно или у заједници са другима, како јавно, тако и приватно, вероисповедањем, обављањем обреда, похађањем службе и

наставом. Нико не може бити подвргнут принуди која би могла повредити његову слободу остајања при својој вери или усвајања вероисповести или убеђења по свом избору. Слобода испољавања вере или свог убеђења може бити ограничена само законом, ако је то неопходно ради заштите јавне безбедности, јавног поретка, здравља или морала, или основних права и слобода других лица.

– *Слобода изражавања.* Проглашавањем да нико не може бити узнемираван због свог мишљења и да свако лице има право на слободу изражавања, у Пакту се прецизира да то право подразумева слободу тражења, примања и ширења информација без обзира на границе, у усменом, писаном, штампаном или уметничком облику или ма којим другим средствима по свом избору. Остваривање тих слобода обухвата посебне дужности и одговорности и може бити подвргнуто извесним ограничењима, која морају бити изричито одређена законом, а потребна су ради поштовања права или угледа других лица, као и ради заштите националне безбедности, јавног поретка, јавног здравља или морала.

– *Право мирног окупљања.* Пактом се признаје право на мирно окупљање, које се може ограничити само законом, у интересу националне безбедности, јавног поретка, заштите јавног здравља или морала, или права и слободе других лица.

– *Слобода удруживања.* Слобода удруживања са другим лицима, укључујући и право на оснивање синдиката и учлањење у њих ради заштите својих интереса, према одредбама тог пакта може бити ограничена само законом, из истих разлога као и право на мирно окупљање.

– *Заштита породице.* Према одредби тог пакта, породица је природна и основна ћелија друштва и има право на друштвену и државну заштиту, као и на заштиту права на склапање брака између мушкарца и жене зрелих за брак, уз потпуни пристанак оба супружника, при чему је загарантована једнакост у правима и одговорностима између брачних дрова.

– *Заштита детета.* Свако дете, без икаквог разликовања заснованог на раси, полу, језику, вероисповести, националном или друштвеном поретку, имовини или рођењу, према одредби тог пакта, има право на заштиту од стране своје породице, друштва и државе коју захтева његов положај малолетника.

– *Право на учешће у јавним пословима, бирачко право и право на пријем у јавне службе.* Сваки грађанин, према одредбама тог пакта, има право, без икакве дискриминације и без неоснованих ограничења, да учествује у вођењу јавних послова, било непосредно, било преко слободно изабраних представника, да бира и да буде бирач на повременом, исправно одржаним изборима, уз једнако и опште бирачко право спроведено тајним гласањем, којим се обезбеђује слободно изражавање воље бирача, као и да му, под општим једнаким условима, буде доступна јавна служба у његовој земљи.

– *Једнакост свих пред законом и заштита од дискриминације.* Проглашавањем да су сва лица једнака пред законом и да имају право без икакве дискриминације на подједнаку законску заштиту, Пактом се

обавезује законска забрана сваке дискриминације и обезбеђивање свим лицима подједнаке и успешне заштите против сваке дискриминације, нарочито на основу расе, боје, пола, језика, вероисповести, политичког или било којег другог убеђења, националног или друштвеног поретка, имовног стања, рођења или неког другог стања.

– *Права етничких, верских или језичких мањина.* Поред признавања равноправности и забране дискриминације по основу етничке или верске припадности, Пактом се забрањује да у државама у којима постоје етничке, верске или језичке мањине, припадници тих мањина буду лишени права да имају, у заједницама са другим члановима своје групе, сопствени културни живот, да упражњавају или испољавају своју сопствену веру или да користе свој језик.

Четврти део Пакта односи се на Комитет за људска права, који се тим пактом успоставља.

Комитет за људска права састоји се од 18 чланова, представника држава чланица Пакта, који морају бити личности високих моралних особина и признати познаваоци области људских права. Чланови Комитета бирају се и заседају у личном својству.

У даљим одредбама тог пакта утврђују се мандат чланова Комитета за људска права, надлежност, обавезе држава чланица у вези с радом Комитета, подношење извештаја, избор *Ad hoc* комисије, и друго.

Међународни пакт о економским, социјалним и културним правима

Међународни пакт о економским, социјалним и културним правима² обавезује све државе чланице да појединачно и путем међународне помоћи и сарадње предузимају кораке како би се постигло потпуно остваривање права признатих у Пакту. У његовом првом делу утврђено је да сви народи имају право на самоопредељење и да, на основу тог права, слободно одређују свој политички статус и слободно обезбеђују свој економски, социјални и културни развој.

Државе чланице се у другом делу тог пакта обавезују да гарантују да ће сва права која су у њему формулисана бити остваривана без икакве дискриминације засноване на раси, боји, полу, језику, вери, политичком или каквом другом мишљењу или каквој другој околности. Права која држава чланица Пакта признаје могу се ограничити само законом, и то у мери која је у сагласности са природом свих права и искључиво ради унапређења општег благостања у демократском друштву. Земље у развоју могу, водећи на одговарајући начин рачуна о правима човека и о својој националној привреди, да одреде у којој ће мери лицима која нису њени држављани гарантовати економска и социјална права призната самим пактом.

У трећем делу Пакта дефинисана су права која признају државе чланице, и то:

² Закон о ратификацији, „Службени лист СФРЈ“, бр. 7/71.

– *Право на рад.* Државе чланице признају право на рад, које обухвата право сваког лица на могућност остваривања зараде кроз слободно изабран или прихваћен рад и предузимају мере за очување тог права. (Идеју о праву на рад први су истакли социјалисти утописти. Радничка класа је покушала да оствари право на рад у Фебруарској револуцији 1804. године. Успех је био кратког века, али је имао велики значај.) У основи, на садашњем степену развитка друштва одредбе о праву на рад своде се, мање-више, на прокламације. Од Вајмарског устава већина грађанских правних теоретичара тумачи уставне одредбе о праву на рад као програмско начело које обавезује на политику потпуне запослености и које појединцима гарантује слободу избора занимања и посла – слободу рада, али не и право на запослење – добијање посла. Значајан напредак у свету, посебно западном, учињен је усвајањем међународних докумената – Опште декларације о правима човека и наведеног пакта. Зависно од „успостављене социјалне правде“ у појединим земљама, могућности за остварење тог права, али и економских могућности, уколико није могуће остварити то право, успостављена је социјална заштита за време трајања незапослености.

– *Право на правичне и повољне услове рада.* У оквиру тог права нарочито се обезбеђују права на: награду која се минимално обезбеђује радницима; правичну зараду и једнаку награду за рад исте вредности без икакве разлике; посебно жене морају да имају гаранцију да услови за њихов рад нису гори од услова које користе мушкарци и да примају исту награду као и они за исти рад; пристојан живот за њих и њихову породицу, и на хигијенску заштиту на раду; исту могућност за све да напредују у свом раду у одговарајућу вишу категорију, при чему се води рачуна једино о навршеним годинама службе и о способностима; одмор, разоноду, разумно ограничење радног времена, повремена плаћена одсуства и накнаду за празничне дане.

– *Право на слободу синдикалног удруживања по свом избору,* односно на оснивање синдиката, учлањење у њих, као и на слободно обављање делатности синдиката. Остваривање тог права може бити предмет једино ограничења предвиђених законом, под којима се подразумева предузимање потребних мера у демократском друштву у интересу националне безбедности или јавног поретка, или заштите права и слобода других.

– *Право на штрајк.* Тим правом се предвиђа остваривање права на штрајк према законима сваке земље чланице.

– *Право на социјално обезбеђење.* Државе чланице признају сваком лицу право на социјално обезбеђење, укључујући и право на социјално осигурање.

– *Шира заштита и помоћ која треба да буде пружена породици, заштита мајке и после порођаја и заштита деце.* Државе чланице признају потребу за том заштитом. Пактом се признају посебна потреба и посебне мере заштите и помоћи у корист деце и младих. Деца

и омладина морају бити заштићени од економске и социјалне експлоатације. Предвиђена је обавеза чланица да законом забране њихово запошљавање на пословима који су такве природе да могу да изложе опасности њихов морал или њихово здравље, да доведу у опасност њихов живот или да нашkode њиховом моралном и другом развоју. Државе чланице су обавезне да законом утврде границе старости испод којих је забрањено и кажњиво плаћање рада деце.

– *Право на довољан животни стандард.* Државе чланице признају право сваком лицу на животни стандард довољан за њега самог и његову породицу, што подразумева довољно хране, одеће, обуће и смештај, као и стално побољшање услова живота.

– *Право на заштиту од глади.* Признајући као основно право које има свако лице право на заштиту од глади, државе чланице се обавезују да појединачно или кроз међународну сарадњу предузму потребне мере за остваривање тог права.

– *Право сваког лица на најбоље психичко и ментално здравље које може да постигне.* Државе чланице признају то право и обавезују се да предузму мере утврђене тим пактом за његово остваривање.

– *Право на образовање.* Државе чланице признају сваком лицу право на образовање и, истовремено, обавезују се на предузимање одређених мера, укључујући и обавезно школовање, које мора бити свима доступно и бесплатно.

– *Право учешћа у културном животу.* Државе чланице признају свакоме право да учествује у културном животу, затим право на коришћење науке, право на заштиту моралних и материјалних интереса аутора научног, књижевног или уметничког дела, уз обавезу државе да поштује слободу неопходну за научно истраживање и стваралачку делатност и признавање користи, које треба да буду резултат јачања и развика међународне сарадње и веза на пољу науке и културе.

Према одредбама којима се предвиђају обавезе, у даљим одредбама Пакта предвиђа се обавеза држава чланица на подношење извештаја о мерама које су усвојиле, као и о напретку постигнутом ради обезбеђења поштовања права признатих у Пакту. Сви извештаји се упућују генералном секретару ОУН, који њихову копију доставља економском и социјалном савету на разматрање према одредбама тог пакта.

Међународна конвенција о укидању свих облика расне дискриминације

Осуда и забрана расне дискриминације садржана је у многим актима који су усвојени у оквиру Организације уједињених нација. Посебно је значајна Декларација о укидању свих облика расне дискриминације, усвојена у Генералној скупштини УН 1963. године, после чега је уследила Међународна конвенција о укидању свих облика расне дискриминације.³

³ „Службени лист СФРЈ“, додатак: „Међународни уговори и други споразуми“, бр. 6/67.

Према тој међународној конвенцији, расна дискриминација обухвата свако разликовање, искључивање, ограничавање или давање првенства заснованог на раси, боји, прецима, националном или етничком пореклу чији је циљ да наруши или компромитује признање, уживање или вршење, под једнаким условима, права човека и основних слобода у политичкој, економској, социјалној и културној области или свакој другој области јавног живота. Тиме се, међутим, не одриче право државе на разликовање права њених држављана у односу на лица која то нису. Конвенцијом се осуђује свака пропаганда супериорности неке расе или групе лица извесне боје коже или етничког порекла, као и свако подстицање на расну дискриминацију у смислу одредаба те конвенције.

Међународном конвенцијом о укидању свих облика расне дискриминације државе чланице се обавезују да забране расну дискриминацију у свим облицима и да гарантују свакоме једнакост пред законом без разлике на расу, боју, националност или етничко порекло, нарочито у погледу остваривања одређених права. То су:

– *Право на једнак поступак пред судовима и другим судским органима.*

– *Право на безбедност и заштиту државе од насиља и злостављања од стране владиних службеника или сваког другог лица.*

– *Политичка права*, нарочито права учешћа на изборима, право гласа и кандидатуре – према систему општег и једнаког права гласа, права учествовања у влади, као и у управљању јавним пословима на свим нивоима, и право приступа јавним функцијама под једнаким условима.

Уистину, право учешћа на изборима, право гласа и кандидатуре јесте бирачко право – право грађана да бирају и буду бирани, односно да гласају о опозиву, на референдумима и слично. Бирачко право је активно и пасивно. Под активним бирачким правом подразумева се право грађана да бирају своје представнике у представничка тела. У току своје еволуције, то право је од ограниченог постајало све више опште, а од неједнаког једнако. Опште бирачко право је тековина демократије. Захтев за увођењем општег бирачког права истицала је буржоазија у борби против феудализма и краљевског апсолутизма ради остваривања начела народног суверенитета. Међутим, та борба је била дуга и мучна, и имала је успоне и падове. Опште бирачко право било је опште прво за буржоазију, а потом се постепено проширило и на све остале слојеве становништва. То право не може бити опште све док постоје ограничења разним цензусима, међу којима је најважнији *имовински цензус*. Ако он постоји, бирачко право имају само грађани одређеног имовинског стања. Тако је после Француске револуције бирачко право било признато само лицима која су плаћала одређени износ пореза, односно која нису била запослена као слуге. Имовински цензус је укинут у Француској 1848. године, а у Енглеској је постепено смањиван реформама из 1832. и 1867, да би 1884. године био потпуно

укинут. Слично се дешавало и у осталим државама. Други цензус је *цензус образовности*, који је исто тако, док је постојао, обезбеђивао бирачко право углавном само буржоазији. Тај цензус може бити усмерен и против припадника других националности, односно раса, на пример у појединим државама САД, где се од бирача тражи да знају да читају и пишу, да разумеју устав и слично, што припадници црне расе још сви нису у стању. *Цензус настањености* састоји се од захтева да бирач буде одређено време пре избора настањен у месту у којем ужива бирачко право. Тим цензусом је спречавано коришћење бирачког права, посебно радницима, који су у потрази за запослењем били принуђени да чешће мењају место становања. Најзад, *цензус по полу* значи недавање бирачког права женама. Тај цензус је први пут укинут у скандинавским земљама, почетком овог века, а потом, постепено, и у осталим земљама.

Сада је бирачко право готово свуда у свету опште. До његовог проширења дошло је, први пут, после Октобарске револуције, а други пут после Другог светског рата, због великих друштвених и социјалних реформи које су та два догађаја изазвала. У Европи су ретке земље у којима постоји цензус настањености, док у ваневропским земљама, нарочито у заосталим, постоје, мада су ретки, случајеви свих врста цензуса, који су, посебно имовински, обично минимални.

Активно бирачко право стиче се навршавањем одређених година живота, које се у разним земљама крећу од 18 до 25 година старости. На карактер општости бирачког права не утиче чињеница да се у свим земљама предвиђају случајеви у којима то право може да буде ускраћено појединцима због неспособности или недостојности.

Као и опште, једнако бирачко право је уведено после победе буржоаскодемократских идеја, посебно начела једнакости свих људи. Једнако бирачко право значи да сваки бирач има једнак глас са свим осталим бирачима, и то само један глас. У прошлости је било случајева да је и после проглашавања бирачког права више-мање општим, оно било неједнако. Бирачко право може бити неједнако ако су бирачи, на основу своје класе и социјалне припадности, распоређени у посебне „изборне курије“, које бирају одређени број представника, при чему мањи број припадника виших курија бира већи број представника него већи број припадника нижих курија (то је био случај у Аустро-Угарској и царској Русији), тако да гласови свих бирача не вреде исто. То право није једнако ни ако је унапред одређено да ће припадници разних националности, а посебно националних мањина, имати одређен број места у представничком телу, с обзиром на то да је тај број редовно мањи него што би им по бројној снази припадало. Бирачко право није једнако ни у случају примене такозваног плуралног вотума (право бирача на више гласова). Према том систему, осим бирача са једним гласом, постоје и бирачи са више гласова. Право на те допунске гласове имају бирачи посебно квалификовани својом имовином или породичним стањем, школским квалификацијама, признатим положајем у друштву итд. Такав систем постојао је у Белгији пре Првог светског рата, а сада се нигде не примењује.

У основи, сада је бирачко право у свим земљама једнако. Фактичка неједнакост бирачког права постоји, међутим, још увек тамо где се применом „изборне геометрије“ формирају изборне јединице неједнаке величине, односно неправилног облика, услед чега долази до тога да мањи број бирача бира већи број представника, и обратно, односно да се вештим груписањем бирача у изборне јединице вредност опозиционих гласова смањује. Бирачко право није једнако ни у појединим земљама са дводомом структуром парламента, у којима се бирачко право за доњи дом стиче раније него за изборе у горњи дом, на пример прво са 18 а друго са 23 године старости, и слично. Бирачко право старијих бирача у том случају је шире него у млађих бирача. У већини земаља коришћење активног бирачког права представља само право и могућност, које бирачи могу, али не морају користити. Изузетно, у земљама где се бирачко право схвата као јавна функција, има случајева прописивања обавезе коришћења бирачког права, за чије су некоришћење предвиђене санкције.

Пасивно бирачко право је право грађана да сами буду бирани у представничка тела. То право је прошло углавном кроз истоветан развој као и активно бирачко право, постајући постепено све шире. Активно и пасивно бирачко право се нужно не поклапају, тј. пасивно право је често уже од активног права. Обично су разлике у старосном цензусу: пасивно бирачко право се стиче касније од активног (на пример: активно са 18, а пасивно са 24 или 30 година, и слично), што се правда захтевом за већом политичком зрелошћу чланова представничких тела. Осим тога, за стицање пасивног бирачког права постоје и други цензуси, који или више не постоје кад је у питању активно бирачко право, или су строжи од њих. То су цензус настањености, имовински, образованости и слично. У појединим земљама се разликује пасивно бирачко право за изборе у доњи дом и у горњи дом: прво се стиче раније, а друго касније.

– *Остала грађанска права*, а нарочито право на слободно кретање и избор боравишта у једној држави; право на напуштање земље и повратка у земљу; право на народност; право на склапање брака, избор супружника; право сваког лица на својину као појединца или у заједници; право наслеђивања, право на слободу мишљења, савести и вере; право на слободу мишљења и изражавања, и право на слободу мирољубивог збора и удруживања.

– *Економска, социјална и културна права*, а нарочито право на рад и слободу избора рада, на правичне и задовољавајуће услове рада, на заштиту у случају незапослености, на једнаку зараду за једнак рад и на правичну и задовољавајућу награду; право на оснивање синдиката и чланство у њима; право на стан, здравље, лекарску помоћ, социјално осигурање и коришћење социјалних служби, право на образовање и стручно оспособљавање, право учешћа – под једнаким условима – у културним активностима, и право приступа на сва места и службе намењене јавној употреби.

Међународном конвенцијом о укидању свих облика расне дискриминације (чл. 4) обавезују се све државе чланице да утврде као кривично дело свако ширење идеја заснованих на супериорности или расној мржњи, свако подстицање на расну дискриминацију, као и свако дело насиља или изазивања таквих насиља уперено против свих раса или сваке групе лица друге боје или другог етничког порекла, као и пружање помоћи расистичким активностима, што подразумева и њихово финансирање.

Посебан део те конвенције односи се на Комитет за укидање расне дискриминације и у даљим одредбама регулише се његов састав, избор чланова Комитета, надлежности, начин рада, обавезе држава чланица, и друго.

Конвенција против тортуре и других сурових, нељудских или понижавајућих казни или поступака

Конвенција⁴ се заснива на Повељи Уједињених нација, Општој декларацији о правима човека, Међународном пакту о грађанским и политичким правима и Декларацији о заштити свих лица од мучења и других сурових, нељудских или понижавајућих казни или поступака. Под појмом тортуре, према тој конвенцији, подразумева се сваки акт којим се лицу намерно наносе бол и тешке физичке или менталне патње ради добијања од њега или неког трећег лица обавештења и признања, или његовог кажњавања за дело које је то или неко треће лице извршило или за чије је извршење осумњичено, застрашивање тог лица или вршење притисака на њега, или застрашивање или вршење притисака на неко треће лице, или из било којег другог разлога заснованог на било којем облику дискриминације ако тај бол или те патње наноси службено лице које делује у службеном својству, или на његов подстицај, или са његовим изричитим или прећутним пристанком. Све државе чланице те конвенције обавезне су да предузимају законске, административне и судске и друге ефикасне мере како би спречиле извршење аката тортуре на својој територији. То подразумева предузимање следећих обавеза, односно обезбеђење одговарајућих права лицима која су била подвргнута тортури:

– *Инкриминисање тортуре као кривично дело.* Све чланице те конвенције су дужне да у свом кривичном законодавству предвиде акт тортуре као кривично дело и да за њега одреде одговарајућу казну, сразмерно његовој тежини, с тим да се кривичноправном одговорношћу обухвате и покушај тортуре и саучесништва.

– *Право на ефикасну истрагу и суђење.* Државе чланице те конвенције на чијој се територији налази лице за које се сумња да је учинило кривично дело које представља акт тортуре предузимају потребне мере

⁴ Закон о ратификацији те конвенције објављен је у „Службеном листу СФРЈ“, додатак: „Међународни уговори и други споразуми“, бр. 9/91.

да се обезбеди присутност тог лица, па и хапшење према националном законодавству.

– *Право на информисање о забрани тортуре.* Конвенцијом се предвиђа обавеза држава чланица да се старају о информисању о забрани тортуре и да то буде саставни део образовања цивилног или војног особља задуженог за примену закона, медицинског особља, вршилаца јавних функција и осталих лица која на било који начин могу да учествују у чувању и саслушању, или која су у контакту са неком ухапшеном или затвореном особом.

– *Надзор и заштита од тортуре.* Држава чланица Конвенције је дужна да, ради спречавања тортуре, обавља систематски надзор над истражним органима и поступцима у вези са, на било који начин, ухапшеним, притвореним или затвореним лицем на територији под њеном јурисдикцијом.

– *Право на жалбу лица подвргнутог тортури.* Сваком лицу које тврди да је било подвргнуто тортури на њеној територији држава чланица је дужна да обезбеди право жалбе надлежним органима, који су обавезни да хитно и непристрасно испитају случај и предузму мере ради обезбеђења заштите лица које се жали на тортуру, као и сведока, да не би трпели последице своје жалбе, односно сведочења. Изјаве за које се утврди да су добијене применом тортуре не могу бити доказ ни у једном поступку осим у поступку који се води против лица оптуженог за тортуру.

Литература:

1. *Међународна конвенција о укидању свих облика расне дискриминације*, додатак: „Међународни уговори и други споразуми“, „Службени лист СФРЈ“, бр. 6/67.
2. *Међународни пакт о грађанским и политичким правима и Међународни пакт о економским, социјалним и културним правима*, „Службени лист СФРЈ“, бр. 7/71.
3. *Конвенција против тортуре и других сурових, нељудских или понижавајућих казни или поступака*, додатак: „Међународни уговори и други споразуми“, „Службени лист СФРЈ“, бр. 9/91.
4. *Устав СР Југославије*, „Службени лист СРЈ“, бр. 1/92.
5. *Устав Републике Србије*, „Службени гласник Р Србије“, бр. 1/90.
6. *Устав Републике Црне Горе*, „Службени лист Р Црне Горе“, бр. 48/92.
7. Др Смиља Аврамов и Миленко Крећа, *Међународно јавно право*, „Научна књига“, Београд, 1990.
8. *Повеља Уједињених нација*, Министарство иностраних послова ФНРЈ – Међународни уговори, свеска бр. 5, 1945.